

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ, ВОЄННОГО СТАНУ ТА В БОЙОВІЙ ОБСТАНОВЦІ

PECULIARITIES OF REGULATION OF MILITARY LEGAL RELATIONS UNDER THE CONDITIONS OF A SPECIAL PERIOD, MARTIAL LAW AND IN A COMBAT SITUATION

Топольницький В.В., к.ю.н., підполковник юстиції,
провідний науковий співробітник
науково-дослідного відділу проблем військового законодавства

Центру воєнно-стратегічних досліджень
Національний університет оборони України імені Івана Черняховського

Остапенко А.І., капітан юстиції, офіцер юридичного відділу
Головне квартирно-експлуатаційне управління Збройних Сил України

Стаття присвячена дослідженню питання сутності дефініцій та норм національного законодавства, якими врегульовано правовідносини під час здійснення Україною військового супротиву збройній агресії Російської Федерації, певної їх неузгодженості між собою та пов'язаними із цим проблемам кримінальної відповідальності за військові злочини, які вчиняються військовослужбовцями Збройних Сил України. Проведений аналіз дефініцій «бойова обстановка», «воєнний стан» та «особливий період», які визначають правовий режим та період дії триваючого воєнного конфлікту на сході держави, а також відносяться до кваліфікуючих ознак вісімнадцяти військових злочинів, що дасть змогу правоохоронним органам здійснити правильну їх кваліфікацію та однаково застосовувати норми права органами судової влади у пов'язаних із цим правовідносинах.

Визначено основні проблеми, які не були враховані у чинному законодавстві і які необхідно впроваджувати: питання здійснення правового регулювання антитерористичної операції та операції об'єднаних сил, яка може бути ототожнена з бойовою обстановкою; розроблення системного підходу до кваліфікації військових кримінальних правопорушень, вчинених військовослужбовцями, військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів, у зв'язку із збільшенням їх кількості. Внаслідок здійсненого аналізу законодавства визначено, що Кримінальний кодекс України, на відміну від кримінального законодавства колишнього СРСР та Кримінального кодексу Російської Федерації, використовує поняття «воєнний стан» замість терміна «воєнний час».

З'ясовано, що причинами недостатнього наукового опрацювання проблеми регулювання військових правовідносин є відсутність на теоретико-методологічному та законодавчому рівні формулювання категорійно-понятійного апарату, зокрема таких понять, як «бойові дії», «воєнні дії», «воєнний час» та «обстановка бою».

Ключові слова: антитерористична операція, бойова обстановка, бойові дії, воєнний стан, воєнні дії, воєнний конфлікт, особливий період, воєнний стан, кваліфікуючі ознаки злочину.

The article is dedicated to the study of the essence of definitions and statutes of the national legislation, which regulate legal relations during Ukraine's military counterstand to armed aggression of the Russian Federation, their certain inconsistency with one another and related issues of criminal liability for military crimes committed by Ukrainian armed forces personnel. The definitions of "combat situation", "martial law" and "special period" were analyzed, which define the legal regime and the period of the ongoing military conflict in the east of the country, and belong to the qualificatory attributes of eighteen war crimes, which will allow law enforcement agencies to carry out their correct qualification and equally apply the rules of law by the judiciary in related legal relations.

The main issues that were not taken into account in the current legislation and that need to be implemented are identified: the issue of legal regulation of the anti-terrorist operation, which can be homologated with the combat situation; developing a systematic approach to the qualification of military criminal offenses committed by armed forces personnel, conscripts and reservists during the meeting, in connection with the increase in their number. As a result of the analysis of the legislation, it is determined that the Criminal Code of Ukraine, in contrast to the criminal legislation of the former USSR and the Criminal Code of the Russian Federation, uses the term "martial law" instead of "wartime".

It was found that the reasons for insufficient scientific elaboration of the issue of regulation of military legal relations are the lack of formulation of the categorical-conceptual apparatus at the theoretical, methodological and legislative level, in particular such concepts as "combat operations", "military operations", "wartime" and "combat environment".

Key words: anti-terrorist operation, combat environment, combat operations, martial law, military operations, military conflict, special period, military situation, qualifying element of the offence.

Постановка проблеми. Особливого ставлення науковців останнім часом вимагає питання щодо множинності сутності дефініцій та норм національного законодавства, якими врегульовано правовідносини під час здійснення Україною військового супротиву збройній агресії Російської Федерації (далі – РФ), певної їх неузгодженості між собою та пов'язаними із цим проблемам кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення, які вчиняються військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів. Нині потребує системного підходу визначення відповідальності Кримінальним кодексом України (далі – КК України) за військові кримінальні правопорушення, а також проведення ретельного аналізу наслідків внесених змін до національного законодавства, які розробляються різними суб'єктами законодавчої ініціативи на

протязі останніх 7 років в умовах довготривалої збройної агресії проти України.

Велику кількість військових злочинів зареєстровано саме в зоні воєнного конфлікту на сході держави, а тому важливим як теоретично, так і в практиці є правильне тлумачення та застосування таких кваліфікуючих ознак військових кримінальних правопорушень, як вчинення їх в умовах особливого періоду, крім воєнного стану, воєнного стану або в бойовій обстановці. Від правильного тлумачення та їх класифікації під час кримінально-правової кваліфікації за статтями розділу XIX Кримінального кодексу України залежатиме дотримання принципу законності, а також однакове застосування норм права судами всіх інстанцій у пов'язаних із цим правовідносинах. Вирішення досліджуваної проблеми набуває актуальності насамперед у зв'язку з продовженням довго триваючої

збройної агресії РФ проти України та участі її як рівноправного члена світової спільноти в міжнародних миротворчих місіях (військових операціях).

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблеми застосування норм права військового законодавства досліджувалася багатьма авторами, що відображено в працях, зокрема, В.П. Бодаєвського, В.О. Бугаєва, М.І. Карпенка, М.І. Мельника, А.М. Онисківа, М.І. Панова, Ю.А. Пономаренка, М.С. Туркота, М.І. Хавронюка, С.О. Харитоновна, В.В. Шульгіна та інших. Проте доводиться констатувати, що питання застосування норм права правоохоронними органами, уповноваженими на забезпечення законності і правопорядку у Збройних силах України, та органами судової влади потребують більш детального наукового дослідження та правової регламентації. Адже теоретичні прогалини спостерігаються на рівні як наукових досліджень, так і національного законодавства.

Мета статті полягає у порівнянні дефініцій «*бойова обстановка*», «*воєнний стан*» та «*особливий період*», які визначають правовий режим та період дії триваючого воєнного конфлікту на сході держави, а також відносяться до кваліфікуючих ознак вісімнадцяти військових злочинів, що дасть змогу правоохоронним органам здійснити правильну їх кваліфікацію та однаково застосовувати норми права органами судової влади у пов'язаних із цим правовідносинах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ситуація, що склалася в зоні воєнного конфлікту на сході держави, починаючи з 2014 року під час проведення антитерористичної операції (далі – АТО), а з 2018 року операції об'єднаних сил (далі – ООС) проти російської воєнної агресії, демонструє відсутність позитивних зрушень у врегулюванні російсько-українського конфлікту, що нині є найбільшою загрозою для безпеки держави. Як свідчать аналітичні дані, на момент початку російської агресії у Збройних силах України залишалися переважно військові частини, укомплектовані особовим складом лише на 10–50%, які виявилися неспроможними ефективно діяти в умовах швидкоплинного воєнного конфлікту, оскільки мали потребу у поповненні особовим складом, оновленні озброєння, систем розвідки, управління і всебічного забезпечення бойових дій, наданні необхідних обсягів матеріально-технічних засобів тощо [1, 46]. Саме у таких умовах опинилися з'єднання, військові частини і підрозділи Збройних Сил України під час оголошення в державі мобілізації, внаслідок якої в Україні наступив особливий період, відповідно до Указу Президента України «Про часткову мобілізацію» від 17.03.2014 [2].

У період дії особливого періоду, згідно з Указом Президента України від 14.04.2014 № 405/2014 «Про введення в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13.04.2014 «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» [3] на території Донецької та Луганської областей розпочато проведення АТО. Водночас у державі неодноразово розглядалося питання необхідності введення воєнного стану в Донецькій та Луганській областях, де проводилась антитерористична операція, для запобігання дальшому розвитку та припинення збройного конфлікту на території України, зокрема згідно з Розпорядженням Президента України «Про вивчення питання введення воєнного стану в окремих місцевостях України» від 03.06.2014 № 936/2014-рп [4]. Однак лише через чотири роки, 26.12.2018 в державі був введений воєнний стан, терміном на один місяць на підставі Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 26.12.2018 № 393/2018 [5].

Отже, внаслідок загострення ситуації на сході держави існуючий правовий режим *мирного часу* змінено на *особливий період* [2], при якому здійснюються заходи АТО та ООС. При цьому для забезпечення належного

рівня бойової готовності, військової дисципліни та правопорядку виникла потреба в посиленні відповідальності за вчинення військових кримінальних правопорушень військовослужбовцями, військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів у зв'язку із збільшенням їх кількості, що потребує системного підходу до правильної їх кваліфікації.

Слід мати на увазі, що в КК України з 01.09.2001, на відміну від його попередньої редакції, та кримінального законодавства колишнього СРСР і КК Російської Федерації існує поняття «*воєнний стан*» замість «*воєнний час*» [6]. Хоча ці поняття в національному законодавстві і схожі за змістом, але не є тотожними. Характерно, що в основу класифікації кримінальних правопорушень європейських країн покладений критерій часу вчинення злочинних діянь, тобто *мирний* або *воєнний*, що відповідно передбачає відповідальність військовослужбовців у мирний і воєнний час. Між іншим, з 12.02.2015, тобто майже через рік з початку ведення бойових дій на сході держави, статті розділу XIX КК України доповнено новою кваліфікуючою ознакою – *особливий період, крім воєнного стану*, норми якого виписані в законодавстві таким чином, що незрозуміло, чи він закінчиться взагалі, виходячи із існуючої політичної ситуації в державі.

Відтак за прямими приписами розділу XIX КК України окремі його статті чи їх частини діють із моменту настання умов *особливого періоду, крім воєнного стану, воєнного стану або бойової обстановки* і до їх закінчення. Тому для реалізації поставленої мети поставлено завдання дослідити законодавче наповнення змісту таких основних дефініцій, як «*особливий період*», «*воєнний стан*» та «*бойова обстановка*», які також відносяться до кваліфікуючих ознак окремих статей розділу XIX КК України [7].

Дослідження змісту кваліфікуючих ознак військових злочинів слід розпочати з законодавчого визначення дефініції «*особливий період*». Так, відповідно до абзацу одинадцятого статті 1 Закону України «Про оборону України» [8] та абзацу п'ятого статті 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [9] особливий період охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій. Нині дія особливого періоду в часі продовжується, оскільки Президент України рішення про переведення державних інституцій на функціонування в умовах мирного часу не прийняв, про що у своєму листі № 60-1543/0/2-18 від 13.07.2018 року зазначено Головою Верховного Суду на запит Начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України [10].

Стосовно закінчення терміну дії особливого періоду в часі існує окрема думка Г. Ганової, яка зазначає, що завершенням особливого періоду буде повне виконання Указу Президента України «Про демобілізацію», тобто завершення відбудовного періоду після закінчення воєнних дій [11, с. 67]. Разом із цим існує протилежна думка щодо закінчення *терміну дії особливого періоду* в часі, що є більш переконливою та з якою неможливо не погодитись, де стверджується, що у наведених законодавчих актах [8; 9] відсутнє чітке визначення моменту закінчення *особливого періоду*, внаслідок чого виникає юридична невизначеність, яка поширюватиметься і на всі відповідні норми КК України [7], що може призвести на практиці до ускладнень у правозастосовній діяльності правоохоронних органів та суду [12].

Яскравим прикладом виникнення юридичної невизначеності в аналогічних правовідносинах може слугувати відсутність до 12.02.2015 в статтях 402–405, 407–411, 413, 418–421, 425, 426, 428, 435 КК України [13] кваліфікуючої ознаки – «*в умовах особливого періоду, крім воєнного стану*» (з'явилась 12.02.2015), наслідком чого став складний та довготривалий – понад 6 років, судовий процес у кримінальному провадженні, внесеному до ЄРДР

за № 4201400000000517. Відповідно до нього вироком Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 27 березня 2017 року [14] та ухвалою Дніпровського апеляційного суду від 11 грудня 2020 року [15] військову посадову особу штабу антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей визнано винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 425 КК України (*недбале ставлення до військової служби в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці*, в редакції від 04.06.2014) та призначено покарання у виді семи років позбавлення волі.

Судовий процес засвідчив недостатню якість змісту кваліфікуючих ознак чинної на той час редакції статті 425 КК України [13], наявність проблем в її застосуванні через відсутність у національному законодавстві змісту таких дефеніцій, як «бойова обстановка», «бойові дії», «воєнні дії», «воєнний час», «воєнний противник», та «обстановка бою», що стало однією із основних причин неординарного їх розуміння та трактування під час кримінально-правової кваліфікації складу злочину представниками правоохоронних органів та суб'єктів боротьби з тероризмом. Це у свою чергу призвело до неправильного застосування норм права органами судової влади у своїх висновках, якими врегульовано правовідносини в умовах проведення антитерористичної операції на Сході України 2014–2018 років, яка була ототожнена з бойовою обстановкою, внаслідок чого Верховним судом ухвалою від 23 грудня 2020 року по справі 185/12161/15-к [16] зупинено виконання рішень вищевказаних судів [14; 15].

Водночас слід підкреслити, що чітке формулювання умов, за яких здійснюється обмеження чи позбавлення свободи [17], є необхідною вимогою при застосуванні практики Європейського Суду із прав людини, оскільки вони спрямовані на захист особи у її відносинах із державою. Разом із цим Україна є державою, яка орієнтується на європейський досвід, тому для становлення її як правової держави є важливою практика Європейського Суду з прав людини.

Отже, на нашу думку, саме через відсутність у ст. 425 КК України [13] кваліфікуючої ознаки – «в умовах особливого періоду, крім воєнного стану» 14.06.2014 у момент вчинення особою кримінального правопорушення, під час кримінально-правової кваліфікації злочину до особи була застосована інша, існуюча на той момент кваліфікуюча ознака – «в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці», що призвело на практиці до ускладнень у правозастосовній діяльності та може стати підставою для скасування вироку суду від 27.02.2017 [14] та ухвали суду від 11.12.2020 [15]. Нині лише 12.02.2015, Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини», статті 402–405, 407–411, 413, 418–421, 425, 426, 428, 435 розділу XIX КК України викладено в новій редакції, які доповнено кваліфікуючою ознакою – «в умовах особливого періоду, крім воєнного стану», а статтю 402 доповнено приміткою, згідно з якою надано визначення «бойова обстановка» [18]. Тут слід звернути увагу, що на момент скоєння злочину особою, визначення змісту кваліфікуючої ознаки – «бойова обстановка» на законодавчому рівні не існувало. Разом із цим, вимогу щодо чіткого формулювання правової норми національного закону розкриває Європейський Суд із прав людини, зазначаючи при цьому, що «норма не може розглядатися як “право”, якщо її не сформульовано з достатньою точністю так, щоб громадянин мав змогу, якщо потрібно, з відповідними рекомендаціями, до певної міри передбачити наслідки, що може потягнути за собою вчинена дія» [19].

Якщо з кваліфікуючими ознаками вчинення певних діянь особою, визначеними статтями 402–405, 407–411, 413, 418–421, 425, 426, 428, 435 КК України (*особливий період*) та «воєнний стан» на законодавчому рівні є певне розуміння, то «бойова обстановка» потребує

окремого дослідження [13]. Так, редакція КК України до 12.02.2015 містила такі кваліфікуючі ознаки злочинів проти встановленого порядку несення військової служби, як *воєнний стан* та *бойова обстановка*. На той час на законодавчому рівні було визначено зміст лише *воєнного стану* [8], що стосується кваліфікуючої ознаки – *бойова обстановка*, то КК України містив лише посилення на неї в розділі XIX. Згодом приміткою до статті 402 КК України в редакції від 12.02.2015 було розкрито зміст «бойової обстановки, якою слід розуміти обстановку наступального, оборонного чи іншого загальновійськового, танкового, протиповітряного, повітряного, морського тощо бою, тобто безпосереднього застосування військової зброї і техніки стосовно військового супротивника або військовим супротивником. Обстановка бою, в якому бере участь військове з'єднання, частина (корабель) або підрозділ, розпочинається і закінчується з наказу про вступ у бій (припинення бою) або з фактичного початку (завершення) бою» [13].

Тобто до 12.02.2015, з моменту, коли на рівні законодавства не було надано визначення *бойової обстановки*, особу можливо було притягувати за діяння, вчинені лише в умовах мирного часу та воєнного стану, оскільки зміст дефініції «бойова обстановка» не був визначений жодним законодавчим актом України. Притягнення в цьому разі особи до відповідальності [14; 15] є порушенням основного принципу кримінального права – принципу законності. Також слід погодитись із А. Савченко, який зазначає, що військових та суміжних із ними злочинів до початку агресії РФ було вчинено небагато, оскільки така кваліфікуюча ознака – вчинення певного діяння «в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці», практично не ставилася у вину на практиці через реальну відсутність вказаного стану чи обстановки в умовах мирного співіснування сучасної України з іншими державами світу [20, с. 400].

Одночасно із цим виникає питання, в чому саме полягає відмінність між собою таких кваліфікуючих ознак, як вчинення певного діяння особою в умовах *особливого періоду, крім воєнного стану; воєнного стану або в бойовій обстановці* при конструкції кримінально-правових норм КК України. Слушною є думка Т. Дубно, який під час дослідження обов'язкових ознак об'єктивної сторони складу злочину на прикладі норм ст. 111, 402, 403, 404, 435 КК України прирівнює *воєнний стан або збройний конфлікт до бойової обстановки* [21, с. 381], хоча визначення «збройний конфлікт» і не входить до розділу XIX КК України. Протилежною є думка О.О. Маслової, яка вважає, «що використовувати законодавцем такі ознаки, як: “збройний конфлікт”, “військові дії” і “бойова обстановка”, не є тотожними. При співвідношенні термінів “збройний конфлікт” і “бойова обстановка” слід зазначити, що “збройний конфлікт” – більш широке поняття, а “бойова обстановка” є його змістовною частиною» [22, с. 4].

Досить тривалий час до 12.02.2015, тобто до моменту надання визначення змісту «бойова обстановка» в примітці до статті 402 КК України, на теоретичному рівні науковцями надавалося різне трактування цьому поняттю, зокрема, М.І. Хавронюк вважав, що *бойова обстановка* – це певний стан військових з'єднань, частин (кораблів) та (або) підрозділів, знаходячись у якому, вони ведуть погоджені дії з метою знешкодження (розгрому) військового супротивника, оволодіння важливими районами (рубежами) або утримання їх і виконання інших тактичних завдань [23, с. 102]. Х.А. Мусаєв розуміє під нею сукупність факторів та умов, які виникають як у зоні збройного конфлікту, так і в мирний час під час відбиття нападу (знищення) незаконних збройних формувань (озброєних банд), в умовах яких вчиняється суспільно небезпечне посягання, що впливає на характер і ступінь суспільної небезпеки вчиненого [24, с. 215]. На думку М.І. Панова, «бойова обстановка» – це період знаходження військової частини, підрозділу, окремих військовослужбовців

у безпосередньому зіткненні і протиборстві з противником, підготовка чи ведення бою (бойової операції). *Бойова обстановка* може виникнути як у воєнний, так і в мирний час, наприклад, під час відбиття нападу на державний кордон України» [25, с. 13]. Окрім того, В.П. Бодаєвський визначає співвідношення понять «бойова обстановка» та «бойові дії», зазначивши, що поняття «бойова обстановка» охоплює «бойові дії», а вони співвідносяться як ціле та частина [26, с. 183]. У словнику основних військових термінів *бойова обстановка* визначається як сукупність різних факторів і умов до певного терміну, у яких вчиняється підготовка та здійснюється ведення бою або операції [27, с. 27].

Отже, проведений аналіз показав, що до визначення дефініції поняття «бойова обстановка» у кримінально-правовому аспекті автори вкладають різний зміст. Разом із цим, відповідно до викладених норм законодавства у сфері оборони постає питання про доповнення КК України такими кваліфікуючими ознаками – «особливий період, крім бойової обстановки», «особливий період під час бойової обстановки», або «воєнний час» (у редакції КК України до 05.04.2001), адже відповідно до норм статей 1, 4 Закону України «Про оборону України» [8] *особливий період* охоплює *воєнний час*, який настає з моменту фактичного початку *воєнних дій*, які можуть здійснюватися в бойовій обстановці під час безпосереднього застосування військової зброї і техніки стосовно військового супротивника або військовим супротивником, згідно примітки до статті 402 КК України [7], що дає підстави вважати про існування в державі воєнного часу. Початок здійснення *воєнних дій* та існування *воєнного часу* можливо припустити, якщо взяти за основу частину 2 статті 13 Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» [28], в якій зазначено, що цим Законом Верховна Рада України відповідно до пункту 9 частини першої статті 85 Конституції України схвалює рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань, що приймається відповідно до пункту 19 частини першої статті 106 Конституції України, для відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях і забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях. У зв'язку із цим безпосереднє ведення *воєнних (бойових) дій* здійснюється військовими з'єднаннями і частинами та органами управління (з використанням Збройних Сил України) під час оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу, відповідно до визначення «військове формування» у статті 1 Закону України «Про оборону України» [8].

Отже, проведене наукове дослідження дає підстави зробити певні висновки теоретико-прикладного характеру. З початку здійснення відсічі збройній агресії РФ простежується збільшення кількості військових злочинів в умовах *особливого періоду крім воєнного стану; воєнного стану або в бойовій обстановці*, які є кваліфікуючими ознаками злочинів розділу XIX КК України та мають підвищений ступінь суспільної небезпеки, за які встановлюються більш суворі покарання у виді позбавлення волі. Спроба врегулювання на практиці цих ознак шляхом надання визначення дефініції *бойова обстановка, обстановка бою* в КК України та доповнення його додатковою кваліфікуючою ознакою – *особливий період, крім воєнного стану*, під час якого здійснюється АТО та ООС, призвела на практиці до плутанини змістовного наповнення цих ознак між собою, та як наслідок – до помилок у правозастосовній діяльності.

Разом із цим формування та реалізація державної політики у сфері національної безпеки і оборони має визначатися досконалістю нормативно-правових актів. Свого часу Рене Декарт наголошував: «Дайте поняттям точне тлумачення, і ви звільните світ від половини помилок». І це стосується не тільки термінів, а й слів, внаслідок чого люди їх розуміють не так, як було задумано. Звідси помилки, непорозуміння, конфлікти, що є особливо недопустимим в законодавстві під час відсічі агресії РФ. Однією із суттєвих причин не досить глибокого наукового опрацювання проблеми регулювання військових правовідносин є те, що нині в дослідженнях українських науковців на теоретико-методологічному та законодавчому рівні не визначено формулювання категорійно-понятійного апарату, зокрема таких понять, як «бойові дії», «воєнні дії», «воєнний час» та «обстановка бою». Проблематики єдності термінології та правових норм у сфері оборони на законодавчому рівні в умовах здійснення протистояння агресії РФ в останні роки набула актуалізації. У колах військових науковців виникають суперечки, дискусії, коли постає питання щодо використання відповідної термінології. У зв'язку із зазначеними причинами у джерелах наукової військової тематики з цієї проблеми зустрічаються різні варіанти тлумачення однакових термінів, що призводить до термінологічної плутанини, ускладнює працю як науковців так і правоохоронних органів та органів судової влади, які використовують її у правозастосовній діяльності.

Також слід зазначити про необхідність детального правового регулювання військових правовідносин в умовах особливого періоду, крім воєнного стану або в бойовій обстановці, яке повинно проводитися в умовах мирного часу і задовго до настання зазначених обставин. Тільки за допомогою якісного законодавчого регулювання військових правовідносин та чіткого визначення основних дефініцій у сфері оборони вдасться забезпечити надійний захист суверенітету і територіальної цілісності України, прав і законних інтересів військовослужбовців та інших осіб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання : аналіт. доп. / Я.А. Жаліло, К.А. Кононенко, В.М. Яблонський [та ін.]; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2014. – 132 с. Аналітична доповідь. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2014-06/Crisis_Ukraine.pdf (дата звернення: 31.03.2021).
2. Про затвердження Указу Президента України «Про часткову мобілізацію» : Закон України від 17 березня 2014 р. № 1126-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-18#n2> (дата звернення: 31.03.2021).
3. Про введення в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» : Указ Президента України від 14 квітня 2014 р. № 405/2014 / Президент України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405/2014#Text> (дата звернення: 31.03.2021).
4. Про вивчення питання введення воєнного стану в окремих місцевостях України: Розпорядження Президента України від 03 червня 2014 № 936/2014-рп / Президент України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/936/2014-%D1%80%D0%BF#Text> (дата звернення: 31.03.2021).
5. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 26 листопада 2018 р. № 393/2018 / Президент України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3932018-25594> (дата звернення: 31.03.2021).
6. Кримінальний кодекс Російської Федерації : URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody&nd=102041891> (дата звернення: 31.03.2021).
7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20210328#Text> (дата звернення: 31.03.2021).

8. Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1932-XII / *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 31.03.2021).
9. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21 жовтня 1993 р. № 3543-XII / *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 31.03.2021).
10. Лист Верховного Суду від 13.07.2018 р. № 60-1543/0/2-18 Начальникові Генерального штабу – Головнокомандувачу Збройних Сил України. URL: <https://medoc.ua/uk/blog/osoblivij-period-v-ukrani-di-verhovnij-sud> (дата звернення: 31.03.2021).
11. Ганова Г. Визначення поняття "особливий період" за законодавством України. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2019. № 2 С. 60–69.
12. Висновок на проект Закону України "Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини" URL : <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Nq4JgFzHx8J:w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webpro34%3Fid%3D%26pf3511%3D53043%26pf35401%3D321286+&cd=2&hl=uk&ct=clnk&gl=ua> (дата звернення: 31.03.2021).
13. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20150304#Text> (дата звернення: 31.03.2021).
14. Рішення Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 27 березня 2017 р. по справі № 185/12161/15-к. URL : <https://www.uacourt.openregister.info/kryminalni-spravy-do-01-01-2019-2000/zlochyny-proty-vstanovlenogo-poryadku-nesennya-viyskovoyi-sluzhby-viyskovi-zlochyny-2039/nedbale-stavlennya-do-viyskovoyi-sluzhby-2042?document=65701795> (дата звернення: 31.03.2021).
15. Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 11 грудня 2020 р. по справі № 185/12161/15-к URL : <https://www.uacourt.openregister.info/kryminalni-spravy-do-01-01-2019-2000/zlochyny-proty-vstanovlenogo-poryadku-nesennya-viyskovoyi-sluzhby-viyskovi-zlochyny-2039/nedbale-stavlennya-do-viyskovoyi-sluzhby-2042?document=93586553> (дата звернення: 31.03.2021).
16. Ухвала Верховного суду від 23 грудня 2020 р. по справі № 185/12161/15-к. URL : <https://www.uacourt.openregister.info/kryminalni-spravy-do-01-01-2019-2000/zlochyny-proty-vstanovlenogo-poryadku-nesennya-viyskovoyi-sluzhby-viyskovi-zlochyny-2039?document=93749936> (дата звернення: 31.03.2021).
17. Case of Baranowski v. Poland, no. 28358/95, 28 March 2000, para 52. URL: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:wGQ9_DacXvIJ:https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/%3Flibrary%3DECHR%26id%3D001-82496%26filename%3D001-82496.pdf%26TID%3Dthkbhnlzk+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua (дата звернення: 31.03.2021).
18. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини : Закон України 12 лютого 2015 р. № 194-VIII / *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/194-19/ed20150305#n5> (дата звернення: 31.03.2021).
19. Case of Olsson v. Sweden (No.1), no. 10465/83, 24 March 1988, para 61. URL : <https://www.globalhealthrights.org/wp-content/uploads/2013/10/Olsson-Sweden-1988.pdf> (дата звернення: 31.03.2021).
20. Савченко А.В. Перспективи реформування кримінальної відповідальності за військові злочини. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення*: матеріали міжнар. симпозиуму, м. Львів 21–22 вересня 2012 р. Львів: ЛДУВС, 2012. С. 398 – 403.
21. Дубно Т.В. Взаємозв'язок обстановки та способу вчинення злочину. *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична»*. 2012. Вип. 3. С. 375–383.
22. Маслова О.О. Кримінально-правова характеристика обстановки вчинення злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2019. 174 с.
23. Хавронюк М.І. Військові злочини: коментар законодавства / М.І. Хавронюк, С.І. Дячук, М.І. Мельник; відп. ред. М.Д. Дрига, В.І. Кравченко. – К.: АСК, 2003. 272 с.
24. Мусаев Х.А. Боевая обстановка как признак состава преступления в российском и зарубежном уголовном праве. *Актуальные проблемы современного уголовного права и криминологии*: материалы междунар. науч.-практ. конф., Ставрополь, 6 февраля 2015 г. Ставрополь, 2015. С. 212–217.
25. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): навчальний посібник. / Г.М. Анісімов, Ю.П. Дзюба, В.І. Касинюк та ін.; за ред. М.І. Панова. – Х.: Право, 2011. 184 с.
26. Бодаєвський В. П. «Воєнний стан», «бойова обстановка» та «час перебування на військовій службі» як особливі обставини чинності кримінального закону щодо військових злочинів у часі. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2013. Т. 25 (64). № 2. С. 180–186.
27. Словарь основных военных терминов / под ред. С.Н. Красильникова. М.: Воениздат, 1965. 248 с.
28. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях : Закон України від 18 січня 2018 р. № 2268-XIII / *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text> (дата звернення: 31.03.2021).